

बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा
अधिकार अधिनियम, २००९ अनुसार प्राथमिक
शाळेस इयत्ता ५ वी चा वर्ग व उच्च प्राथमिक
शाळेस इयत्ता ८ वी चा वर्ग जोडण्यासंदर्भात...

महाराष्ट्र शासन
शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग
शासन निर्णय क्रमांक : प्राशातु-२०१८/प्र.क्र. २०४/एसएम-५
मादाम कामा रोड, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२
दिनांक : १९ सप्टेंबर, २०१९

- संदर्भ:** १) बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम, २००९ (Right of Children to Free and Compulsory Education, ACT २००९-No. ३५, २००९),
२) शासन अधिसूचना क्रमांक पीआरई-२०१०/प्र.क्र. २१२ (बी)/पीई-१,
दि. ११.ऑक्टोबर, २०११,
३) शासन परिपत्रक, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, क्रमांक विकाक-१/२००९/
प्र.क्र.२९२/प्राशि-१, दिनांक १० मे, २०१०,
४) शासन निर्णय, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, क्रमांक प्राशातु-१११२/(२५८/२०१२)/
प्राशि-३, दि. १३ फेब्रुवारी, २०१३.
५) शासन निर्णय, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, क्रमांक प्राशातु-१११२/(२५८/२०१२)/
प्राशि-३, दि. २ जुलै, २०१३.
६) शासन पत्र क्रमांक आरटीई २०१५ (प्र.क्र.५०/१५)/एस एम-५, दि.७ जुलै, २०१५.

प्रस्तावना:-

बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम, २००९ दिनांक १ एप्रिल, २०१० पासून लागू झाला आहे. सदर अधिनियम लागू होण्यापूर्वी राज्यातील शाळांची संरचना खालीलप्रमाणे होती. :-

१) इयत्ता १ ली ते ४ थी	प्राथमिक
२) इयत्ता ५ वी ते ७ वी	उच्च प्राथमिक
३) इयत्ता १ ली ते १० वी/ इयत्ता ५ वी ते १० वी/ इयत्ता ८ वी ते १० वी	माध्यमिक
४) इयत्ता १ ली ते १२ वी/ इयत्ता ५ वी ते १२ वी/ इयत्ता ८ वी ते १२ वी/ ११ वी-१२ वी	उच्च माध्यमिक

वर नमूद अधिनियम लागू झाल्यापासून इयत्ता १ ली ते ८ वी पर्यंतचे शिक्षण हे प्राथमिक शिक्षण म्हणून संबोधण्यात आले आहे. त्यामुळे शाळांची संरचना सुधारित झाली आहे. या सुधारित संरचनेनुसार इयत्ता ४ थी पर्यंतच्या शाळेस इयत्ता ५ वी चा वर्ग जोडणे व इयत्ता ७ वी पर्यंतच्या शाळेस, इयत्ता ८ वी चा वर्ग जोडणे यासंदर्भातील कार्यपद्धतीबाबत संदर्भाधीन क्रमांक (५) येथील

शासन निर्णय, दिनांक २ जुलै, २०१३ अन्वये आदेश दिले आहेत. त्यानुसार मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी त्यांच्या अधिपत्याखालील व खाजगी व्यवस्थापनाच्या सर्व शाळांचा आढावा घेऊन जेथे अशाप्रकारचे वर्ग आवश्यक असतील त्याचा रितसर संयुक्त प्रस्ताव शिक्षण संचालक (प्राथमिक) यांचेमार्फत शासनास मान्यतेसाठी पाठवावयाचा आहे.

राज्यातील वेगवेगळ्या माध्यमाच्या खाजगी अनुदानित/ विनाअनुदानित/ कायम विनाअनुदानित प्राथमिक/ उच्च प्राथमिक शाळांना, इयत्ता ५ वी/ ८ वी चा वर्ग जोडण्याबाबतचा प्रस्ताव शिक्षण संचालक (प्राथमिक) यांच्या स्तरावरून शासनास मान्यतेसाठी सादर करण्यात येतात. महानगरपालिका क्षेत्रातील शाळांबाबत आयुक्त, महानगरपालिका यांच्या शिफारशीनुसार व अन्य क्षेत्रातील शाळांबाबत मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांच्या शिफारशीनुसार सदर प्रस्ताव सादर करण्यात येतात. राज्यातील सर्व स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या इयत्ता ४ थी पर्यंतच्या शाळेस इयत्ता ५ वी चा वर्ग व इयत्ता ७ वी पर्यंतच्या शाळेस इयत्ता ८ वी चा वर्ग, अधिनियमातील तरतूदी विचारात घेऊन तात्काळ सुरु करण्याचे निदेश सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद/ आयुक्त, महानगरपालिका/ मुख्याधिकारी, नगरपालिका/ नगरपरिषद/ कमांडिंग ऑफिसर, सर्व कटक मंडळे यांना संदर्भाधीन क्रमांक ६ येथील शासन पत्रान्वये दिले आहेत.

२. आयुक्त, महानगरपालिका, मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद तसेच शिक्षण संचालक (प्राथमिक) यांची शिफारस विचारात घेऊन प्राथमिक/ उच्च प्राथमिक शाळांना इयत्ता ५ वी/ ८ वी चा वर्ग जोडण्यास शासन स्तरावरून विविध शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात आली आहे. तथापि काही प्रकरणी उच्च प्राथमिक शाळांबाबत ३ कि.मी. अंतरात इयत्ता ८ वी चा वर्ग उपलब्ध असलेल्या शाळेमध्ये विद्यार्थी संख्या कमी झाल्याने संबंधित संस्थेकडून सदर मान्यता आदेशाविरुद्ध मा.उच्च न्यायालयात रिट याचिका दाखल करण्यात आली आहे. त्याचप्रमाणे काही ठिकाणी जिल्हा परिषद शाळांमध्ये इयत्ता ५ वी चा वर्ग व त्यापुढील इयत्ता ६ वी, ७ वी चे वर्ग तसेच काही ठिकाणी इयत्ता ८ वी चा वर्ग सुरु केला असून त्याविरुद्ध मा.उच्च न्यायालयात रिट याचिका दाखल करण्यात आली आहे. याव्यतिरिक्त दिनांक १० मार्च, २०१६ पर्यंत निर्गमित केलेल्या शासन निर्णयान्वये इंग्रजी माध्यमाव्यतिरिक्तच्या शाळांना, इयत्ता ५ वी / ८ वी चा वर्ग

विनाअनुदानित तत्वावर मंजूर केला असून त्यानंतर दिनांक २० सप्टेंबर, २०१६ पासून निर्गमित केलेल्या शासन निर्णयान्वये सर्व शाळांना इयत्ता ५ वी / ८ वी चा वर्ग स्वयंअर्थसहाय्यित तत्वावर मंजूर करण्यात आला आहे. सदर दिनांक २० सप्टेंबर, २०१६ मधील आदेशाविरुद्ध काही संस्थांनी मा.उच्च न्यायालयात याचिका दाखल केल्या आहेत.

याअनुषंगाने असेही निदर्शनास आले आहे की, विहित अंतरामध्ये जिल्हा परिषदेच्या, स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या, खाजगी अनुदानित एकापेक्षा अधिक प्राथमिक/ उच्च प्राथमिक शाळा सुरू आहेत. अशा सर्व शाळांमध्ये अथवा एकापेक्षा जास्त शाळांमध्ये इयत्ता ५ वी/ ८ वी चा वर्ग सुरू केल्याने विद्यार्थी संख्या शाळांमध्ये विभागली जात आहे. यातील जिल्हा परिषद/ स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या शाळेत इयत्ता ५ वी चा वर्ग, त्यापुढील इयत्ता ६ वी, ७ वी चे वर्ग तसेच इयत्ता ८ वी चा वर्ग सुरू केल्यावर शिक्षकांच्या पदांमध्ये वाढ होते. सदर शिक्षक पदांवरील १००% वेतनाचा खर्च शासनाकडून केला जातो. त्याचप्रमाणे खाजगी अनुदानित/ विनाअनुदानित शाळेस इयत्ता ५ वी/ ८ वी चा वर्ग विनाअनुदानित तत्वावर मंजूर केला तरी भविष्यात सदर वर्गावरील शिक्षक पदासाठी वेतन अनुदानाची मागणी संस्थेकडून होईल. याचा ही आर्थिक भार शासनावर येईल. त्याचप्रमाणे एकापेक्षा अधिक शाळांना इयत्ता ५ वी/ ८ वी चा वर्ग मंजूर केल्यामुळे जवळच्या खाजगी अनुदानित शाळेतील विद्यार्थी संख्या कमी झाल्यासद अनुदानित शाळेतील शिक्षकांची पदे अतिरिक्त होत आहेत. सदर अतिरिक्त शिक्षकांच्या वेतनाचा आर्थिक भार देखील शासनावर येत आहे. अशाप्रकारे विद्यार्थी संख्या प्रत्यक्षात न वाढता शिक्षक पदांमध्ये वाढ होते.

३. बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम, २००९ मधील “मोफत शिक्षण” यामध्ये जिल्हा परिषद/ स्थानिक संस्थेची शाळा अथवा शासन ज्यासाठी अनुदान देते अशा शाळेत शिक्षण देणे अपेक्षित आहे. सबब ज्याठिकाणी विहित अंतरात जिल्हा परिषद/ स्थानिक संस्थेच्या/ खाजगी अनुदानित शाळेमध्ये इयत्ता ५ वी/ ८ वी चा वर्ग उपलब्ध असेल अशा जिल्हा परिषद/ स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या शाळेमध्ये, इयत्ता ५ वी चा वर्ग, त्यापुढील इयत्ता ६ वी व ७ वी चे वर्ग तसेच इयत्ता ८ वी चा वर्ग सुरू करण्याची आवश्यकता पडताळण्याचे व त्यासाठी निकष विहित करणे गरजेचे आहे. तसेच खाजगी अनुदानित/ विनाअनुदानित शाळांमध्ये इयत्ता ५ वी / ८ वी चे वर्ग सुरू करण्यासंदर्भात काही निकष ठरविणे आवश्यक आहे.

वरील सर्व बाबी विचारात घेऊन तसेच या विषयासंदर्भात मा.उच्च न्यायालयात दाखल रिट याचिकेमधील मुद्दे व त्यामध्ये मा.उच्च न्यायालयाने वेळोवेळी दिलेले निदेश विचारात घेऊन याबाबत स्पष्टीकरण/ सुधारित आदेश देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय:-

यासंदर्भात शासन पुढील आदेश देत आहे. :-

- १) सद्यःस्थितीत स्वयंअर्थसहायित तत्वावर शाळेस/ पुढील वर्गास मान्यता देण्यात येते. त्यामुळे अनुदानित / विनाअनुदानित / अंशतः अनुदानित / कायम विना अनुदानित तत्वावर सुरु असलेल्या खाजगी शाळांना इयत्ता ५ वी चा / ८ वी चा वर्ग जोडण्यास स्वयंअर्थसहायित तत्वावरच मान्यता देण्यात येईल. संस्थेची मागणी विना अनुदानित तत्वावर वर्ग देण्याची असली तरी ती मान्य करता येणार नाही.
- २) यापूर्वी ज्या इयत्ता ४ थी पर्यंतच्या शाळांना इयत्ता ५ वीचा वर्ग व इयत्ता ७ वी पर्यंतच्या शाळांना इयत्ता ८ वीचा वर्ग जोडण्यास स्वयंअर्थसहायित तत्वावर परवानगी दिली आहे, ती परवानगी स्वयंअर्थसहायित तत्वावरच कायम राहिल.
- ३) जिल्हा परिषदेच्या, अथवा स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या इयत्ता ४ थी पर्यंतच्या शाळेस इयत्ता ५ वी चा वर्ग व इयत्ता ७ वी पर्यंतच्या शाळेस इयत्ता ८ वी चा वर्ग जोडण्याचे अधिकार संबंधित मुख्य कार्यकारी अधिकारी / आयुक्त (महानगर पालिका / नगर पालिका) यांना राहतील. जिल्हा परिषद / स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या प्राथमिक/ उच्च प्राथमिक शाळेमध्ये इयत्ता ५ वी चा वर्ग, त्यापुढील इयत्ता ६ वी, ७ वी चे वर्ग तसेच इयत्ता ८ वी चा वर्ग जोडण्यास सरसकट मान्यता देता येणार नाही. यासाठी खालील बाबींची पूर्तता आवश्यक राहिल. :-

अ) संबंधित जिल्हा परिषद, स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या शाळेत इयत्ता ५ वी च्या वर्गासाठी किमान पटसंख्या ३० व इयत्ता ८ वी च्या वर्गासाठी किमान पटसंख्या ३५ आवश्यक राहिल.

आ) संबंधित परिसरात विहित अंतरात जिल्हा परिषद, स्थानिक स्वराज्य संस्था, खाजगी अनुदानित शाळेमध्ये इयत्ता ५ वी/ ८ वी चा वर्ग उपलब्ध नसल्यास, जिल्हा परिषद, स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या शाळेत इयत्ता ५ वी / ८ वी चा वर्ग सुरु करता येईल. तथापि सदर विहित अंतरात जिल्हा परिषद संस्थेच्या

एकापेक्षा जास्त शाळा असल्यास अशा प्रत्येक शाळेस इयत्ता ५ वी / ८ वी चा वर्ग जोडण्यात येऊ नये. कोणत्याही केवळ एकच शाळेस इयत्ता ५ वी / ८ वी चा वर्ग जोडता येईल. याबाबत मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी तपासणी करून उचित निर्णय घ्यावा.

इ) सदर शाळेमध्ये इयत्ता ५ वी / ८ वी चा वर्ग सुरु करण्याबाबत शाळेतील विद्यार्थ्यांच्या पालकांची मागणी असावी व त्या वर्गात (इ. ५ वी / ८ वी मध्ये) किमान पटसंख्येइतके (३०/३५) प्रवेश होणे आवश्यक राहील.

ई) सदर इयत्ता ५ वी/ ८वीच्या वर्गासाठी वर्गखोली उपलब्ध असावी, तसेच विद्यार्थ्यांसाठी बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम, २००९ नुसार आवश्यक भौतिक सुविधा उपलब्ध असल्यात.

उ) सदर पदावर अतिरिक्त शिक्षकांचे प्राथम्याने समायोजन करण्यात यावे.

ऊ) इयत्ता ८ वी चा वर्ग सुरु करण्यासाठी विज्ञान प्रयोग शाळा उपलब्ध असणे आवश्यक राहील.

ऋ) इयत्ता ५ वीचे पुढील वर्ग म्हणजेच इयत्ता ६ वी, ७ वी सुरु करण्यासाठी ३ कि.मी. परिसरात इयत्ता ६ वी, ७ वी चे वर्ग अन्य जिल्हा परिषद शाळेत, स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या शाळेत अथवा खाजगी अनुदानित शाळेत उपलब्ध नसल्यास आणि वरील विहित अटींची पूर्तता होत असल्यास सुरु करता येतील. तथापि, ३ कि.मी. परिसरातील कोणत्याही एका जिल्हा परिषद शाळेत अथवा स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या शाळेत कोणत्याही केवळ एकच शाळेस इयत्ता ५ वी / ८ वी चा वर्ग जोडता येईल. याबाबत मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी तपासणी करून उचित निर्णय घ्यावा.

२. जिल्हा परिषद/ स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या/ खाजगी अनुदानित शाळांमध्ये इयत्ता ५ वी/ ८ वी चा वर्ग जोडण्यासंदर्भात वरील आदेश विचारात घेऊन प्रस्ताव तपासून उचित प्रस्ताव शिक्षण संचालक (प्राथमिक) यांच्यामार्फत शासनास सादर करण्यात यावेत.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१९०९१९१२४३०३५५२१ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(स्वा. म. नानल)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत :-

१. मा. राज्यपालांचे सचिव,

२. मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव,
३. मा. मंत्री (शालेय शिक्षण) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
४. सर्व विधान परिषद/ विधानसभा सदस्य, विधान भवन, मुंबई,
५. अपर मुख्य सचिव, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२
६. प्रधान सचिव, ग्रामविकास विभाग, बांधकाम भवन, २५, मर्झबान पथ, फोर्ट, मुंबई-४०० ००९
७. सर्व आयुक्त, महानगरपालिका
८. उप सचिव (टिएनटी), शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२
९. सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद
१०. सर्व आयुक्त/ प्रशासन अधिकारी, नगरपालिका/ नगरपरिषद
११. शिक्षण संचालक (प्राथमिक), महाराष्ट्र राज्य, पुणे,
१२. शिक्षण संचालक (माध्यमिक व उच्च माध्यमिक), महाराष्ट्र राज्य, पुणे,
१३. सर्व विभागीय शिक्षण उपसंचालक,
१४. सर्व शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक / माध्यमिक), जिल्हा परिषद,,
१५. ग्रामविकास व जलसंधारण विभाग, बांधकाम भवन, २५, मर्झबान पथ, फोर्ट, मुंबई-४०० ००९.
१६. निवड नस्ती, एसएम - ५.